

HAGYOMÁNY

A szlavóniai magyarok és a Julián-egyesület

Szlavónia 1991 második felében a napi hírek egyik leggyakrabban szereplő neve volt. Területén a középkorban magyar várispánságok, megyék voltak, sőt, a Szávan túl is voltak megyéink, Dubica, Orbasz (Vrbasz) és Szana. A honfoglaló magyarok meghódították és be is népesítették Szlavóniát, amit a sok régi magyar helységneve, Újlak (Ilok), Erdővég (Erdevik), Erdőd (Erdut), Tard (Tordinci), Nekcsény (Nasic), Apáti (Opatovac), Tárnok (Tovarnik), Rednek (Vrdnik) stb. mutat. Csak Daruvár neve maradt meg és Valkóvárból (Vukovár) a vár szó. Nem kétséges, hogy horvátok a középkorban is nagy számban éltek a mai Szlavóniában, de fővárosának, Eszéknek egy fennmaradt névjegyzék szerint a XVI. század elején még minden adófizetője magyar nevű volt.

A török hódítás eltüntette innen a magyarságot. Helyüket horvátok és a török elől már az 1400-as években, majd a XVII. század végén nagy számban ide menekült szerbek foglalták el. A magyarok közül csak azok maradtak meg, akik a Vuka folyó menti nagy nádasok szigetein, a Palacsá-mocsarakban vészelték át a török időket, és reformátusok lévén, nem tűntek el a katolikus horvátságban. Ezek Szentlászló, Kórógy és Haraszi. Közeliükben Tordinci és Antin (Anth) falu horvát lakosainak református vallása mutatja, hogy ők is magyarok voltak. Az Eszékkel már egybeépült Rétfalu viszont megmaradt református magyarnak. A közelben pedig uraság által Győr és Komárom megyéből 1836-ban cselédnek, napszámossal telepített, majd önállósodott katolikus magyarok posványos helyre települt falujuknak Rohoda nevet adtak, amelyet a hatóság Antunovacra változtatott, a hasonlóképpen keletkezett Lacházát pedig Vladislavcira.

A török kiűzése után határőrvidék lett a Száva melléke, ahol a határőri szolgálatot a Habsburg-állam elsősorban szerbekre bízta, akik a rebellis magyarok, köztük Rákóczi kurucjai ellen is hű szövetségesei voltak. Horvátok is nagy számban költöztek erre a vidékre, amely Baranyához, Tolnához hasonlóan elnéptelenedett a török időkben.

Az említetteknek kívül más uradalmak birtokosai is telepítettek a Dunántúlról cselédeket, akik közül egyeseknek sikerült úgy takarékoskodni, hogy kis földet, házat vehettek és önállósodhattak. Az első spontán betelepülés 1864-ben volt Somogyból Daruvár környékére. Tömegesen a múlt század hetvenes éveiben kezdtek magyarok Szlavóniába költözni, amikor a határőrvidéket feloszlatták, és nagyon olcsón lehetett földet venni. A határőrvidékiek, a grancsárok, fegyveres szolgálatot teljesítettek. A kincstár élmezőnybe őket, adót nem fizettek. Elhanyagolták a föld művelését, nem szoktak az ilyen munkához, és olcsón eladogatták földjüket.

A Szlavóniába vásárra járó zalai, somogyi, baranyai és bácskai magyar gazdák meghallották és hírül vitték, hogy ott 15–20 forintért is lehet egy hold földet kapni, sőt, házat, gazdasági épületeket is olcsón. Látták, hogy a földek jók, csak jó munkát, trágyázást kívánnak, amihez a volt grancsár gazda nemigen értett. Amikor ennek híre ment, a 2–3 holdas gazdák itthon eladták földjüket, és Szlavóniában 20–30 holdat vettek az árán. Egyes falvak népének jelentős része települt a Dráván, Dunán túlra, gyakran a falu kovácsa, bognára és más iparosra is velük ment. A bácskai magyarok a Szerémségben, a dunántúliak nyugatabbra kerestek új hazát. Eleinte a Drávához közelebbi területeken telepedtek le, ahol szintén olcsó volt a föld, azután pedig a vállalkozó szelleműek egyre távolabb merészkedtek. Nemcsak a szomszédos megyékből mentek, hanem messzebből is, és magyarok mellett németek is.

Ez az új honfoglalás szinte az első világháború kitéréséig tartott. Sok fáradtsággal, bajjal és akadállyal járt, mert sem a horvát és szerb lakosság, sem a hatóságok, sem a horvát papság nem látta szívesen a jövevényeket. Ha nem lettek volna kitartóak, hamarosan visszaköltöztek volna a Dráván, Dunán inneni hazájukba.

A szlavóniai magyar telepésekre sok nehézség várt. A községi terheket kirótták rájuk, de jogokat nem adtak nekik, még községi illetőséget sem. Kizárták őket a legelő- és erdőhasználatból, sok helyen még a templomból, temetőből és iskolából is. Kihúzgálták káposztájukat, paradicsomukat, és más károkat tettek nekik. A magyarok különösen sérelmeztek, hogy gyerekeik magyar írás-olvasást nem tanulhattak még azokban a falvakban sem, amelyekben többségben voltak. Nagyon ellenségesek voltak a szerbek, akik ha megharagudtak, mindjárt ölni akartak. Ellenük néhol a horvát főszolgabíró fegyverrel látta el a magyar telepéseket, noha nem kedvelte őket. Néhol pedig a horvát papnak, hivatalnoknak volt ajánlatos fegyvert vinnie magával, ha szerb falun kellett átmennie.

A magyarellenességet sok helyen a horvát papság szította. A djakovari szemináriumban Strossmayer püspök, későbbi zágrábi érsek idején erős magyargyűlöletet oltottak a teológusokba, és ez bizony többségükben végig megmaradt, noha magyar híveik vallásossága, dolgozossága valamit enyhített rajta. Egyes vegyes lakosságú települések plébánosai panaszkodtak, hogy horvát híveik többsége vasárnap a kocsmában van, a németek akkor is dolgoznak, a csehek többnyire csak az utolsó kenetre, temetésre veszik igénybe az egyházat, és csak a magyarok járnak rendszeresen templomba.

Volt olyan falu, ahol a felépített magyar templomot a horvát egyházi hatóság nem engedte felszentelni, mert nemcsak horvátul, hanem magyarul is akartak benne imádkozni, énekelni, még ha erős magyar többség volt is a faluban. Másutt a zágrábi érsekség vagy az esperes tiltotta, hogy az evangéliumot, miatyánkot magyarul is elmondják a misén, noha a plébános akarta és ígerte, ezért messziről is jöttek magyarok misére. A szerémségi Maradék (Maradék) falut a magyar telepések a századfordulóra 70%-ban magyarrá tették. Strossmayer püspök mégsem engedte, hogy a templomban magyar prédikáció is legyen. Erre sokan áttértek a református hitre, és 1898-ban közel 500 hívővel megalakult a református eklézsia. Ez észre tértette a püspökséget, és megengedték, hogy minden második héten magyar legyen az imádság, ének és prédikáció nyelve. Hasonló okból a szerémségi Nikincén is több magyar katolikus család tért át reformátusnak. Strossmayer magyargyűlöletét jellemzi egy híres nyilatkozata, amely szerint a magyarok csak térjenek át református hitre, hogy mind a pokol fenekére jussanak.

A zágrábi sajtó különösen szította a magyarellenességet. Jelentéktelen ügyeket nagyra fújva, meghamisítva, hetekig csámcsogtak rajtuk, és mérgezték a századfordulón különben sem jó magyar-horvát viszonyt.

A Szlavóniába települt magyarok meg akartak maradni magyarnak. A horvátok pedig azt vélték, hogy kevesen vannak, és abban nem reménykedhetnek, hogy a jó két évszázada köztük élő más hitű szerbek vagy a boszniai muzulmánok horvátokká legyenek, az újabbban közejük telepedett szorgalmas magyarokat és németeket szerették volna elhorvátosítani. Különb a szlavóniai szerbek körében a századfordulón erős agitáció folyt az „osztrák-magyar-horvát iga” lerázására.

A magyarok lélekszáma az 1900. évi népszámlálás szerint Horvát-Szlavóniában 90 781 volt, 1910-ben 106 028. Megmaradásukhoz elsősorban iskolákra volt szükség. Magyar iskola csak a négy régi, akkor is erősen fogyó lélekszámú református magyar faluban volt. A MÁV 1890-ben magyar iskolákat kezdett létesíteni a vasúti gócpontokban a magyar vasutasgyerekeknek. Más magyar gyerekek csak engedéllyel járhattak ezekben az iskolákba. De pl. az észéki magyar vízügyi alkalmazottak gyerekeinek a polgármester nem engedélyezte, hogy a MÁV-iskolába járjanak. A katolikus vasúti tanítók ki voltak téve Strossmayer gyűlöletének, egy tanítót kiközösített, mert Magyarországra vitte gyónni a gyerekeket, egy másikat azért, mert követelte, hogy a hittant is magyarul tanítsák. Néhány uradalmi pusztán is állítottak fel magyar iskolát. Pl. a Jankovich grófok segítségével 3 faluban indult magyar iskola. Néhol pedig a magyar birtokosok szorgalmazására magyar nyelvtanítás indult meg horvát tannyelvű iskolákban. Teljesen saját erőből néhány új telepésfaluban is szerveztek magyar iskolát. Több faluban pedig írástudó parasztember, iparos vagy kereskedő tanította magyarul a gyerekeket.

Mindez kevés volt a telepés magyar falvak nagy számához képest. Lényeges segítséget a Julián-egyesület 1904-ben történt megalakulása és munkájának megindulása jelentett. Az egyesület célja a szlavóniai magyarok megtartása, a telepésfalvak iskoláinak rendszeres kiépítése, az iskolák tanítókkal való ellátása és az odakerült magyarok gazdasági megerősítése volt. Elnöke gróf Széchenyi Béla, ügyvezető igazgatója gróf Klebelsberg Kunó, a későbbi nagy kultuszminiszter vezetésével az egyesület megteremtette ehhez az anyagi alapokat, és ha nehezen is, de megindult az iskolák szervezése. Ebben oroszlanrésze volt a Julián-iskolák

tanfelügyelőjének, gyakorlati megszervezőjének, Margitai Józsefnek. Ő előzetesen a csáktornyai magyar–horvát nyelvű tanítóképző igazgatója volt, és jól ismerte azokat a tanítványait, akik alkalmasak lehettek erre az áldozatos munkára. Margitainak A horvát– és szlavónországi magyarok sorsa, nemzeti védelme és a magyar–horvát testvériség című könyve szolgált alapul e sorok megírásához.

A Julián-iskolák tanítóinak áldozatot kellett vállalniuk. Fizetésük nem volt több, sőt inkább kevesebb, mint Magyarországon, és sok helyen üldözték őket. A szerémségi Szot faluban egy horvát tanító agyonlőtte Heinrich Ernő fiatal magyar tanítót, a gyilkosságot véletlen balesetnek tüntette fel. Másutt horvát parasztok csak belőttek a magyar tanító ablakán, de később megbékültek vele, sőt, itt a horvát gyerekek is a magyar iskolába kezdtek járni, ahonnan felsőbb nyomásra ki kellett őket tiltani, nehogy a Julián-iskolát a horvátok elmagyarításának vádja érje. Ismét másutt, ahol a magyar telepések 6 évi harc után kapták meg iskolájukat, karóval támadtak a magyar tanítóra, később belőttek az ablakán, az iskoláért való 6 évi harc vezetőjét pedig koholt vádakkal 1 hónapi börtönre ítélte a bíróság.

Nehezen ment a magyar iskola megszervezése Daruvár, Lipik és Pakrac környékén is, ahova meglehetősen sok magyar települt. Itt az egyik faluban, egy tanfelügyelői látogatáskor sok magyar és horvát tanító, tanítónő, feleség jött össze. A tanfelügyelő javaslatára néhány magyar tanító hegedűt fogott, zenéjükre táncra perdültek a párok és kólót meg csárdást is jártak. Megtudta ezt a falu plébánosa, és dühös cikket írt egy zágrábi lapba, amely szerint hazaárulást követtek el azok a horvátok, akik magyarok zenéjére táncoltak, pláne még csárdást is, ezt a „vad ázsiai táncot”. A daruvári és pakraci horvát tanítók értekezletén azt javasolta egy hitoktató, hogy bélyegezzék meg, közösjék ki azokat a tanítókat, akik a Julián-iskolák tanítóival érintkeznek, sőt, barátkoznak. A nagy többség elvetette ezt a javaslatot.

Egy Daruvár mellett, erdőirtás helyén telepített magyar falu, Babinagora (Banyahegy) nevét lakói Juliánfalvára akarták változtatni. Persze nem engedélyezték, amikor a horvát lapok abban az időben erősen követelték Daruvár nevének megváltoztatását is, a szomszédos Gyulavészt pedig hivatalosan Djulavecre változtatták.

Julián-iskolát Margitai József nemcsak Szlavóniában szervezett, hanem hármat a Száván túl, az egykori sói bánszágban is. Szarajevóban két iskolát szervezett óvodával, Mosztaban egyet, sőt, téli iskolát Zimony mellett, a Cigányszigeten, a telelő hajósok gyerekeinek is. A szarajevói magyar iskolában spanyol-zsidó, mohamedán, cseh és szerb gyerekek is tanultak három nyelven, magyarul, németül és szerbhorvátul.

A Julián-egyesület nemcsak iskolákat szervezett, hanem húsznál több helyen, több mint ezer szlavóniai magyarnak analfabéta-tanfolyamot is tartott. Gazdaságfejlesztő működését az Eszékhez közeli Szentlászló, Kőrögy, Haraszti, Lacháza magyar falvakban indította el. Feladatul tűzte ki és megkezdte e vidék baromfi- és sertésállományának megjavítását, a tejtermelés fokozását, a méhészet fejlesztését, és általában az okszerű gazdálkodás meghonosítását. Tervbe vették, hogy termékeik értékesítésére Eszéken szövetkezetet alapítanak. Az ezen a téren megindult munka a környező horvát és szerb falvak népének is hasznára lett volna.

Ez az áldásos magyarságmentő és általános felvirágoztató munka 1918 végén megszakadt. Nem ismeretes, hogy mennyi és meddig maradt meg a Julián-iskolákból. Az 1910-ben már százezernél is több, túlnyomóan Szlavóniában lakó horvátországi magyarból az 1981. évi népszámlálás idejére 45 000 maradt, és csak 21 000 Szlavóniában. A szlavóniai magyarok száma különösen az utóbbi évtizedekben csökkent. Pl. a daruvári járásban 1971-ben még 1297, 1981-ben már csak 749 magyart talált a népszámlálás. Nem ismert, hogy a szerbek horvátországi háborúja idején hányan haltak meg, hányan menekültek el, és hányan térhetnek vissza szinte teljesen lerombolt falujukba, amikor a magyarok lakta falvak szinte mind súlyos harcokat szenvedett területen vannak.

Dr. Gábrriel András